

Ф І Л О С О Ф І Я

УДК 111.852 : 17.036

Рудько Вікторія Олександрівна

кандидат філософських наук,
асистент кафедри світової філософії та естетики
Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
e-mail: for-vg@yandex.ru

**СТАН АТАРАКСІЇ
ЯК ВАЖЛИВА СТАБІЛІЗУЮЧА ЦІННІСТЬ**

У статті показано, що розуміння атараксії як гармонії, яка зазвичай пов'язана з рефлексією щодо буття людини, призводить до необхідності складного шляху вдосконалення для здобуття втраченої "природності", а відтак гармонійності. Розглянуто стан відчаю, що є вільним душевним актом, який приводить до пізнання абсолютного і може усмирити людину, привести її до душевного спокою. Представлено опис метаметафори (зримого ейдосу (К. О. Кедров)), до якої можна прийти тільки в стані атараксії через "вивертання" – "інсайд-аут".

Ключові слова: атараксія, гармонія, ейдос, метаметафора, цінність.

Рудько Вікторія Александровна, кандидат философских наук, ассистент кафедры мировой философии и эстетики Восточноукраинского национального университета им. Владимира Даля

Состояние атараксии как важная стабилизирующая ценность

В статье показано, что понимание атараксии как гармонии, которая обычно связана с рефлексией бытия человека, приводит к необходимости сложного пути совершенствования для обретения утраченной "естественности", а тем самым гармоничности. Рассмотрено состояние отчаяния, которое является свободным душевным актом, который может усмирить человека, привести его к душевному покою, к познанию абсолютного. Представлено описание метаметафоры (зримого эйдоса (К. О. Кедров)), к которой можно прийти только в состоянии атараксии через "выворачивание" – "инсайд-аут".

Ключевые слова: атараксия, гармония, эйдос, метаметафора, ценность.

Rudko Viktoria, PhD in Philosophy, an assistant, the world philosophy and aesthetics chair, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University

The value of ataraxia state as an important stabilizing value

The problem of achieving happiness and harmony is always important. The development of ideas about the world and people from the mythological to the theoretical level inevitably contains the idea of original harmony of the universe, but an understanding of harmony is usually associated with a reflection on the tragedy and limitations of human being. This reflection leads to deviations from the positive interpretation of everyday human existence and emphasizes the need of difficult path to self-improvement for getting lost "naturalness" and thus harmony. Therefore, the concept of harmony presents two variants – original harmony and new-found harmony as a result of improving and finding the highest wisdom. Harmony in each case (the first – as the beginning and conclusion, and the second – as the very process) turns removing the duality and contradictions of the world, fixed by the consciousness of civilized human. Ataraxia as perception and support of harmony turns to be removing a deep reflection on the double, contradictory, twin foundations of the universe.

It is human nature to wonder and explore the truth. So, when a person is released of the normal needs and concerns, tries to see, hear and learn what is giving knowledge to it, both of implicit and explicit things needed for a blissful life.

Kierkegaard believed that to calm a man down, to give him peace of mind can only despair, which is completely free mental act that leads him to the knowledge of the absolute. True despair, helping people to understand themselves makes them feel the love for humanity and life. Slowly despair destroys in man everything superfluous, unnecessary, vain and leads him to the realization of eternal significance.

Particularly some philosophers impressed Kierkegaard, whose opinion carried to the highest degree of the objective peace, and they lived in despair. They, in his opinion, entertained themselves with pure objective thought, which is the most intoxicating of all the ways and means to which a person applies for fun: abstract thinking requires depersonalization of man. A feeling of eternal life and the universe was appropriate to Einstein, who stated that he merged with the laws of the universe so much, that personal death does not seem a great event to him. Hegel's philosophy, as any ingenious construction, is a kind of game of beads. His work "The Science of Logic" purifies the soul and the mind

of everything accidental and superficial, including it to the harmony of cosmos. "All reasonable is real. Everything real is reasonable" – this expression reaches the position of Descartes "think, therefore I exist". But for Descartes this is a confirmation of self-worth thoughts and of his own existence. For Hegel, this idea is not only confirmation, but the excuse of being. The philosopher really considered that everything real is reasonable, everything real is reasonable. Although we usually see that being is foolish or absurd. But we should remember that as being Hegel considered only immortal. It is in this sense "the being determines the consciousness". To philosophize, according to Hegel, is the same as live forever. To whom it is available for life, he understands the dialectics of Hegel and metametaphora.

As for metametaphor K. O. Kedrov wrote in details. Only in the state of ataraxia we can come to metametaphor. Metametaphor is a description of contortion – inside-out. Space is known not by stars, but because of human love. Fullness of love is a spiritualized body and spirit, incarnated in the flesh or human-space – Homo cosmicus. We have to recollect the stoic doctrine of amor fati and its cosmopolitanism and all of these due to ataraxial state of a thinking person.

Turning out should not be considered as a psychedelic illusion or other ideologem. Turning out is not achieved by some meditation and other elements of self-encoding. This is a natural point of spiritual maturation that comes as a revelation, spontaneously and involuntarily. It can only be in love. For turning out the love is needed. For Nirvana is a renunciation of the senses. There are zero people, people of Nirvana and people of indefinity, people of contortion. For some people ataraxia is a goal for the other – means.

Thus, the embodiment of the values of harmony, proportion and eurhythmy in the life of the individual and society affects processes such as: support of natural balance, balance of relationships with the environment; the most effective adaptation to the conditions of external reality; environmental philosophy, environmental activities; conservatism in the environmental and social spheres, avoiding innovations that qualitatively alter the environment and the nature of relationship with it. In this context we can include the value of the state of ataraxia to major stabilizing values of individuals who contribute to an optimal interaction with the environment: nature and society.

So ataraxia is the special value of individual and social life, which promotes removal of life meaning problems of death, absurdity, alienation of the world.

Existential contradiction "fear – suffering – ignorance – loneliness" is resolved internally, through the formation of a positive attitude towards oneself and the outside world – ataraxia. It is like the peace of mind that is the source of bliss, serenity, is, according to the philosophers, the supreme value. So, ataraxia as harmonious, reasonable and eurythmic relationship of the individual with the world is a value that is essential for a positive attitude to the world.

Key words: ataraxia, harmony, eidos, metamorphosis, value.

Завжди актуальною є проблема досягнення щастя й гармонії. Розвиток уявлень про світ і людину – від міфологічного до теоретичного – неминуче містить ідею гармонійності первинного всесвіту, але розуміння гармонії зазвичай пов'язане з рефлексією з приводу трагічності й обмеженості буття людини. Ця рефлексія призводить до відступу від позитивного тлумачення буденного існування людини та підкреслює необхідність складного шляху вдосконалення для здобуття втраченої "природності", відтак – гармонійності. Тому поняття гармонії представляє два варіанти – первинної гармонії та новознайденної гармонії як підсумку вдосконалення й пошуку найвищої мудрості. Гармонія в кожному з випадків (у першому – як початок і підсумок, а другому – як сам процес) опиняється зняттям роздвоєності, суперечності світу, фіксованим свідомістю людини цивілізації. І саме атараксія, як сприйняття й підтримка гармонії, виявляється зняттям глибокої рефлексії з приводу подвійної, суперечливої, двоєдиної основи всесвіту.

Цінність гармонії атарактичного стану епікурейського типу світогляду полягає в набутті блаженного стану. Якщо евдемонізм розуміти як "принцип тлумачення й обґрунтування моралі, згідно з яким щастя (блаженство, гармонія) є найвищою метою людського життя" [7, 786], то майже всі етичні вчення від античності й до наших днів можна назвати евдемоністичними. Відмінності починаються під час конкретизації поняття щастя та розробки шляхів його досягнення.

Аналіз атараксії як гармонії, міри та евричності можна провести із залученням праць, які безпосередньо не порушують проблему атараксії, але присвячені дослідженню внутрішнього стану людини, що, звичайно ж, пов'язане з нашою темою. Це твори таких авторів, як Августин Аврелій, Аристотель, Г. С. Батищев, М. М. Бахтін, М. О. Бердяєв, В. В. Бичков, О. Ф. Більнов, Ю. Я. Бондаренко, Ю. Б. Борев, М. Вебер, Н. М. Вернигора, О. П. Воеводін, Х.-Г. Гадамер, М. Гайдеггер, Г.-В.-Ф. Гегель, Н. К. Гей, С. Гольденріхт, Є. С. Громов, А. В. Гулига, Демокрит, О. Б. Демидов, С. Ф. Денисов, Т. І. Домбровська, А. Я. Зісь, О. В. Золотухіна-Аболіна, І. Кант, І. Т. Касавін, Е. Касирер, К. О. Кедров, Н. І. Киященко, Г. Коген, Н. З. Коротков, В. І. Красіков, С. К'еркегор, О. В. Лармін, Л. Т. Левчук, Н. Л. Лейзеров, К. Леонард, Н. О. Лоський, С. Мадді, В. А. Малахов, Н. Б. Маньковська, Марк Аврелій, А. А. Мілте, Ф. Ніцше, М. Ф. Овсянников, В. І. Панченко, Д. В. Пивоваров, В. М. Пискунов, Платон, О. С. Разумовський, Л.-А. Сенека, П. Слотердайк, В. С. Соловйов, Б. Спіноза, Л. Н. Столович, В. К. Суханцева, В. С. Татаркевич, П. Тіліх, В. І. Толстих, А. М. Федь, Д. М. Федяєв, Е. Фромм, Цицерон, Й.-Ф.-В. Шеллінг, В. П. Шестаков, Г. Г. Шпет, А. Шюц, Епікур, Є. Г. Яковлев, К. Ясперс та ін.

Якщо гармонія є еталоном взаємин між соціальними групами, то неминуче приходить усвідомлення необхідності власної якості й місця серед інших. Гармонійність стосунків у суспільстві пе-

редбачає, що кожен повинен "залишатися на своєму місці" та справно виконувати власні функції, не зазіхаючи на більше. Така система в політичній та економічній сфері може бути дуже ефективною, проте в соціально-особовому вимірі є дуже далекою від "гармонії". Отже, громадський принцип "гармонія як джерело буття" у випадку його реалізації через насильство може втрачати позитивний сенс і зберігати лише "природний", ціннісно-нейтральний, або стає цілком витісненим в індивідуальну свідомість. Недостатня ефективність такої моделі пов'язана не стільки з самою метою, скільки з її поєднанням із засобами. Отже, Л. В. Баєва [1] дійшла висновку, що якщо шлях ненасильства для реалізації гармонії не є характерним для більшості індивідів суспільства, то, імовірно, це й викликає негативні трансформації під час втілення цієї цінності в практику.

Східна філософія просякнута ідеєю гармонії, яку розглядають як природний стан рівноваги всіх енергій тіла з одного боку та людини і світу – з іншого. Тому всі практики є інструментом відновлення втраченої гармонії, або творчістю нового за законами гармонії світу в його цілісності. Зв'язок існування з гармонією тут набуває характеру сенсу життя.

Західне суспільство не має послідовного орієнтира на гармонію щодо насущного буття. Воно розглядає розвиток, еволюцію, прогрес як вищі цінності й убачає основу цих процесів не в спокої та рівновазі якостей, а в протиріччі й розмежуванні.

Якщо для Сходу характерне позаестетичне розуміння гармонії (за винятком конфуціанства, яке щодо цього близьке до західного світогляду), то для Заходу, навпаки, гармонія передбачає виключно етичну, аксіологічну забарвленість і безпосередньо пов'язана з Добром і Красою.

Людині властиво задаватися питаннями й досліджувати істину. Тому, коли вона звільняється від звичайних потреб і турбот, то намагається побачити, почути й вивчити те, що, даючи їй пізнання як прихованих, так і явних речей, необхідно для блаженного життя.

К'єркегор [5, 250-256, 272, 294, 302] радить дійти до повного відчаю як підготовчого душевного акту, що вимагає серйозної напруги й зосередження всіх сил душі, вважаючи, що жодна людина, яка не вкусила гіркоти справжнього відчаю, не в змозі схопити дійсної сутності життя. Він говорив, що той, хто впадає у відчай через окрему частковість, ризикує тим, що його відчай не буде справжнім, глибоким відчаєм, а простим сумом, викликаним окремим позбавленням. Не буде справжнім і відчай того, хто помилився в погляді на життя у хвилину розпачу, припустивши, що нещастя людини не в ній самій, а в сукупності зовнішніх умов: такий відчай веде до життєненависті, тоді як справжній відчай, допомагаючи людині пізнати саму себе, навпаки, змушує її перейнятися любов'ю до людства й життя. Помалу відчай нищить у людині все зайве, непотрібне, суєтне й веде її до усвідомлення її вічного значення.

Сумнів і відчай належать до різних сфер, приводять у рух різні душевні області. Відчай виражає незрівнянно більш глибоке й самостійне почуття, він охоплює в його русі набагато більшу область, ніж сумнів: відчай охоплює всю людську особистість, сумнів же – тільки область мислення. Відчай сам по собі є вибором, тому що, не вибираючи, можна лише сумніватися, а не впадати у відчай; коли людина впадає у відчай, вона уже вибирає, і вибирає саму себе, не в сенсі тимчасового, випадкового індивідуума, яким є людина в її природній безпосередності, але в її вічному, незмінному значенні людини.

Усмирити людину, дати їй душевний спокій може лише відчай, він є цілком вільним душевним актом, який приводить її до пізнання абсолютного. Вибираючи абсолют, людина вибирає відчай, вибираючи відчай, людина вибирає абсолют, тому що абсолют – це сама людина, вона сама дає початок абсолюту, тобто людина сама виражає собою абсолют. Інакше кажучи, вибираючи абсолют, людина вибирає себе; даючи початок абсолюту, людина дає початок собі. Впадаючи у відчай, людина вибирає абсолют, тобто себе саму у власному вічному значенні людини.

Особливо вражали К'єркегора щодо цього деякі філософи, думка яких доведена до вищого ступеня об'єктивного спокою, а самі вони жили у відчаї. Вони, на його думку, розважали себе чистим об'єктивним мисленням, що є найбільш дурманним з усіх способів і засобів, до яких людина звертається задля розваги: адже абстрактне мислення вимагає знеособлення людини. Таке відчуття вічного життя все-світу було й в Ейнштейна, який стверджував, що настільки злився із законами світобудови, що особиста смерть не здається йому значною подією. Філософія Гегеля, як будь-яка геніальна побудова, є своєрідною грою в бісер. Його праця "Наука логіки" очищує душу й думку від усього випадкового й наносного, прилучаючи її до гармонії космосу. "Усе розумне є дійсним. Усе дійсне є розумним" – це висловлення сягає положення Декарта "мислю, отже існую". Але для Декарта це підтвердження самоцінності думки й власного буття. Для Гегеля ця думка не лише є підтвердженням, але й виправданням буття. Філософові дійсно здавалося, що все реальне є розумним, усе розумне є реальним. Хоча ми зазвичай бачимо, що буття всуціль безумне або абсурдне. Але варто пам'ятати, що буттям Гегель вважав лише те, що безсмертне. Саме в цьому сенсі "буття визначає свідомість". Філософствувати, за Гегелем, те саме, що жити вічно. Кому це доступно за життя, той розуміє, що таке діалектика Гегеля й метаметафора.

Про метаметафору докладно писав К. О. Кедров [3]. Тільки в стані атараксії можна прийти до метаметафори. Перший опис метаметафори подано в книзі Павла Флоренського "Мнимости в геометрии", де сказано, що всяке тіло, наближаючись до швидкості світла, знаходить його нескінченну сутність, перетворюючись у платонівський ейдос. Флоренський вірив більше формулі Лоренца, ніж формулі Ейнштейна, оскільки в Ейнштейна стискується простір-час, а в Лоренца з наближенням до швидкості світла деформується тіло. Флоренський стверджував, що при швидкості більшій, ніж швидкість світла (чого фізично бути не може), тіло "вивернеться через себе" у всесвіт і стане ним, стане нескінченним. Ці надсвітлові нескінченні сутності Флоренський вважав платонівськими ейдосами. У такому випадку метаметафора – це зримий ейдос.

Згідно з Ейнштейном, середня маса всесвіту дорівнює нулю. На фотоні, що мчить зі швидкістю 300000 км/сек², час дорівнює нулю. Можна сказати, що бути в нірвані значить уподібнитися світлу. Однак людина може перевищити цю швидкість і, вивернувшись через себе у всесвіт, знайти нескінченну сутність.

У докторській дисертації "Етико-антропний принцип у культурі" й у книзі "Поетичний космос" [2] К. О. Кедров термін "вивертання" доповнив терміном "інсайд-аут". Насправді процес вивертання навиворіт – це лише образ, що дає можливість відчути та зрозуміти момент зникнення внутрішнього й зовнішнього. Так, весь космос, зовнішній стосовно людини, відчувається й сприймається, як своє тіло, своя душа й навіть своє нутро. Одночасно своє тіло й своє нутро виявляється зовнішнім стосовно всесвітньої метагалактики і ніби повністю охоплює її. Далеке близько. Близьке далеко. "Бог ближче до нас, ніж ми думаємо. Він ближче до нас, ніж ми самі близькі до себе" (Майстер Екхарт). "Царство Боже всередині вас є" (Новий Завіт).

Як гігантський космос стає всередині малого обсягу тіла, а обсяг тіла поширюється на весь космос? Щоби зрозуміти це, найлегше вдатися до аналогії: навіть малий м'ячик для пінг-понгу, вивернувшись, умістить весь всесвіт, адже його внутрішній простір у якусь мить стане зовнішнім, а весь зовнішній простір космосу ввійде в нього. Це відбувається із зернятком, коли воно, вивертаючись, проростає в зовнішній простір, стаючи ним. Так само розкривається бутон, вивертаючись і стаючи квіткою. Так само мати родить дитя. У такий самий спосіб людина у момент космічного народження вивертається з материнської утробы космосу. У всіх цих випадках К. О. Кедров говорить лише про аналогії й прообрази духовного інсайд-ауту – вивертання.

З погляду естетики цікавим є опис інсайд-ауту. Відповідно до Нового Завіту людина повинна народитися двічі. Один раз від плоті й інший раз від Духа. "Народження від плоті є плоть. Народження від Духа є Дух". Інсайд-аут – народження від Духа, знаходження космосу як свого космічного безсмертного тіла. Андрій Бєлий пережив вивертання на піраміді Хеопса, космонавт Едгар Мітчел на Місяці. Костянтин Кедров пережив інсайд-аут двічі. Перший раз це було в Ізмаїлівському парку, опівночі. Він був здивований п'ятьма моментами. Перший – світіння тіла. Другий – відчуття близькості найвіддаленішої зірки; вона миттєво відчувалася всередині: "Я подивився навколо і здивувався: / десь у безкінечній глибині / безкінечний погляд мій відбився / і повернувся зсередини до мене...". Третій – відчуття всіх предметів і всього космосу, як продовження власного тіла. Четвертий – відчуття власного нутра, яке повністю охоплює всіма нервами й рецепторами весь космос. П'ятий – космос усередині; я його вмещаю; він – я. Це що до простору. Але ще цікавіше інше відчуття часу. Минуле, майбутнє й сьогодні злилися в одну нескінченну мить. Не було різниці між минулим і майбутнім. Вони з легкістю мінялися місцями. Смерть випереджала народження.

Метаметафора – це опис вивертання – інсайда-ауту. Космос пізнається не через зірки, а завдяки людській любові. Повнота любові – це одухотворене тіло й Дух, втілений у тілі, або людина-космос – *Noto cosmicus*. Як тут не пригадати стоїчне вчення з його *amor fati* та космополітичності. І все це завдяки атарактичному стану мислячої людини.

У 1951 р. Яків Друскін записав у своєму щоденнику, що проекція чотиримірного куба в тривимірний простір виглядатиме, як куб у кубі. Якщо цю проекцію представити як чотиримірний куб, то його основою стане менший куб, при цьому внутрішній простір стане зовнішнім, а зовнішній внутрішнім, тобто малий куб обійме зсередини великий. Доповнюючи думку Друскіна, уявімо собі, що куб у кубі – це людина у всесвіті. Наше тіло всередині, а всесвіт його обволакає. Але це лише його проекція із чотиримірного простору-часу Мінковського й Ейнштейна. У реальності, тобто в чотиримірному просторі-часі, людина охоплює зсередини всесвіт і цілком уміщує його в собі. Людина – основа всесвіту. Чому ми бачимо себе тільки як проекцію? Чому, говорячи мовою Ейнштейна, "людина не здатна бачити чотиримірність"? Скоріше за все, наше народження – це своєрідна подорож усесвіту всередину себе. Уявімо, що тривимірний куб проектує себе на площину. Вийде квадрат у квадраті. Спроектуємо квадрат в одномірність – одержимо крапку, індивідуум. Вивернемо знову крапку у квад-

рат – одержимо піраміду. Це геометрія. Стає зрозумілим, що вивертання – вихід в усі виміри відразу, скільки б їх не було в реальності. І всюди той самий процес: менше (людина) вміщує більше (всесвіт). А більше (всесвіт) вміщається в людину [2].

Вивертання не варто розглядати, як психоделічну ілюзію або іншу ідеологему. Це реальність, на яку людство майже не звертає уваги, не бачить. Вивертання не досягається шляхом якихось медитацій й інших елементів самокодування. Це природний момент духовного дозрівання, що приходить, як осяяння, спонтанно й мимовільно. Він можливий тільки в любові. Для вивертання необхідна любов. Для нірвани – відмова від почуттів. Є люди нуля – нірвани й люди безкінечності – вивертання. Для одних атараксія – це мета, для інших – засіб.

Отже, втілення цінності гармонії, міри й евримії в життєдіяльність особи й суспільства впливає на такі процеси, як: підтримка природної рівноваги, балансу стосунків із зовнішнім середовищем; найефективніша адаптація до умов зовнішньої реальності; екологізація світогляду, природоохоронна діяльність; консервативність в екологічній і соціальній сфері, уникнення нововведень, які якісно змінюють зовнішнє середовище й характер стосунків з ним. У зв'язку з цим можна віднести цінність стану атараксії до найважливіших стабілізуючих цінностей особи, які сприяють оптимальній взаємодії з довкіллям: природою й суспільством.

Отже, атараксія є особливою цінністю індивідуального й громадського буття, яка сприяє зняттю проблем сенсу життя, смерті, абсурду, чужості світу.

Компаративний аналіз показує, що атараксію як гармонію, міру й евримію індивіда зі світом можна розглядати як реальність, як джерело або підсумок розвитку існування, якого можна досягти через звільнення від дихотомії суб'єкта і об'єкта, позитивного і негативного, життя і смерті, активності і спокою.

Отже, головне екзистенціальне завдання людини – і в епікуреїзмі, і в екзистенціалізмі, і в східній філософії – зняття страху перед стихією, смертю, світовим злом, абсурдом, неможливістю справжнього знання та свободи, тобто всього того, що є ключовими проблемами кожного індивіда. Екзистенціальне протиріччя "страх – страждання – незнання – самотність" вирішується внутрішньо, через формування відповідного ставлення до себе й зовнішнього світу – атараксію. Вона як душевний спокій, який є джерелом блаженства, безтурботності, є, на думку філософів, найвищою цінністю. Отже, атараксія як гармонійні, помірні та евримічні відносини індивіда зі світом – це цінність, яка є найважливішою умовою для позитивного ставлення до світу.

Атараксія як прояв естетичної свідомості, як її діалектико-структурна частина, втілюючи в собі досконалість, – найвища мета, до якої прагне особистість. Тому подальше дослідження атараксії, яка є важливим предметом філософської рефлексії, можна визначити актуальним науковим кроком.

Література

1. Баева Л. В. Гармония как экзистенциальная ценность: компаративный анализ / Баева Л. В. // Астраполис : Астраханские политические исследования. – 2004. – № 3 (6).
2. Кедров К. А. Поэтический космос / К. А. Кедров. – М. : Советский писатель, 1989. – 480 с.
3. Кедров К. А. Энциклопедия метаметафоры / К. А. Кедров. – М. : ДООС, 2000. – 126 с.
4. Кьеркегор С. Гармоническое развитие в человеческой личности эстетических и этических начал / С. Кьеркегор // Несчастнейший. – М. : Библиейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2002. – С. 103–235.
5. Кьеркегор С. Или – или / Сёрен Кьеркегор. – М. : Арктогея, 1993. – 378 с.
6. Кьеркегор С. Наслаждение и долг / Сёрен Кьеркегор. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 416 с.
7. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Степанов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

References

1. Baeva L. V. *Garmoniiia kak ekzistentsial'naia tsennost': komparativnyi analiz* / Baeva L. V. // *Astrapolis : Astrakhanskiiie politicheskiiie issledovaniia*. – 2004. – № 3 (6).
2. Kedrov K. A. *Poeticheskii kosmos* / K. A. Kedrov. – M. : Sovetskii pisatel', 1989. – 480 s.
3. Kedrov K. A. *Entsiklopediia metametafori* / K. A. Kedrov. – M. : DOOS, 2000. – 126 s.
4. K'erkegor S. *Garmonicheskoe razvitie v chelovecheskoi lichnosti esteticheskikh i eticheskikh nachal* / S. K'erkegor // *Neschastneishii*. – M. : Bibleisko-Bogoslovskii institut sv. apostola Andreia, 2002. – S. 103–235.
5. K'erkegor S. *Ili – ili* / Seren K'erkegor. – M. : Arktogeia, 1993. – 378 s.
6. K'erkegor S. *Naslazhdenie i dolg* / Seren K'erkegor. – Rostov n/D. : Feniks, 1998. – 416 s.
7. *Filosofskii entsiklopedicheskii slovar'* / Gl. redaksiia : L. F. Il'ichev, P. N. Fedoseev, S. M. Kovalev, V. G. Stepanov. – M. : Sov. Entsiklopediia, 1983. – 840 s.